

ERKAK VA AYOL NUTQLARINING GENDER FARQLARI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Gafforov Xasan Shuhratovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti "Tillarni o'qitish" kafedrasini assistent o'qituvchisi

qurgoshin19@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishida erkak hamda ayollar nutqida ko'zga tashlanadigan gender farqlar tadqiq etilgan. Tadqiqot ishida ayollarning nutqlari bir qator o'ziga xos jihatlari bilan erkaklar tomonidan aytiladigan nutqdan farq qilinishi, shuningdek, ushbu farqlar masalari nisbatan turli toifadagi nazariyalar hamda ularning mohiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Ayol nutqi, Erkak nutqi, Ayol tillari, Uslubiy birliklar, Adabiy me'yorlar, Morfologik afzalliklar, Uchinchi toifa nazariyalar, Nutqning jinsiy tabaqalanishi.

Ayol va erkak nutqi – bu so'zlovchining jinsiga qarab leksik afzalliklar va tildan foydalanishning ba'zi boshqa xususiyatlarining shartli nomidir. Nutqning jinsiy tabaqalanishi 17-asrda ma'lum bo'lgan, ushbu davrda yangi ibtidoiy qabilalar kashf etilgan bo'lib, ularning nutqlarida so'zlovchining jinsiga qarab nutqda sezilarli farqlar mavjud edi.

Avvalo, bu ayollarga taalluqli edi, chunki ularning og'zaki xatti-harakatlari erkaklarnikidan ko'ra ko'proq tartibga solingan, shuning uchun ilmiy tavsiflarda dastlab "ayol tillari" deb ataladigan tushunchalar muhokama qilingan. Farqlar ko'pincha lug'atda (leksikada) namoyon bo'ladi, lekin ular boshqa hodisalargayoki farqning boshqa ko'rinishlariga ham tarqalishi mumkin, chunki, misol tariqasida keltirsak, yapon tilida turli xil modal-ekspressiv bo'laklar/qismlar to'plami, xushmuomalalik shakllari va boshqa farqlar mavjuddir. Yevropa tillarida tildan foydalanishda ham ayrim farqlar mavjud, ammo ular universal emas, ya'ni umumiy xarakterga ega emas, balki tendentsiyalar shaklida namoyon bo'ladi. Dastlab, nutq farqlari ayollar va erkaklarning tabiati bilan izohlangan, ya'ni ular doimiy omillar, har bir insonning tabiatiga bog'liq deb hisoblangan. Yigirmanchi asrning 60-yillarida sotsiolingvistikaning rivojlanishi bilan farqlarning ehtimollik xususiyati o'rnatildi.

Farqlarni ko'rib chiqishdan oldin, har bir jinsdagi muloqot uslublari va amaliyotlarida juda xilma-xillik mavjudligini bilishimiz kerak. Aksariyat ayollar va erkaklar vaziyatga, maqsadlariga, o'ynayotgan rolga va kontekstga qarab turli xil suhbat va nutq qobiliyatlariga egadirlar.

Biroq bugungi kunga kelib sotsiallingvistika sohasidagi tadqiqotlar hamda ushbu sohada erilishgan yutuqlar sababli erkak va ayol nutqlaridagi gender farqlarning ehtimollik xususiyatlari tizimi shakllantirilgan.

Erkak nutqi ma'lumotlar, faktlar, raqamlar va mantiqiy xulosalar bilan to'yingan bo'lib, unda aniq ma'noga ega so'zlar ustunlik qiladi. Ayollarning nutqi esa hissiyotga

boydir, ushbu nutqda so'zlarning o'zi emas, balki ular talaffuz qilinadigan intonatsiya (talaffuz zayli) muhimroqdir va ayollarning o'zlari o'rtasida muloqot odatda og'zaki bo'lmagan darajada (noverbal usulda) amalga oshiriladi. Misol uchun, odatiy bakalavr bitiruv ziyofati - barcha ayollar bir vaqtning o'zida gapiradi, hech kim hech kimni tinglamaydi, suhbatning mohiyatiga kirmaydi, balki muloqot jarayonidan haqiqiy zavqni oladi. Ayollarning nutqi esa undov so'zlar: "Oh!", "Ah!", "Xo'sh, umuman!" va turli boshqa uslubiy birliklardan - metafora, allegoriya va ,albatta, mubolag'alar bila to'ladir.

- Ayollar erkaklardan lingvistik jihatdan "tezroq" bo'lib, ular tezda chet tillarini o'rganadi, ularni jamiyatga kiritadi. Misol uchun, rus podshosi Pyotr I davrida - frantsuz, 19-asrda esa - Ingliz tili uzoq vaqt davomida yosh xonimlar tili hisoblangan, o'g'il bolalar nemis tilini o'rganishgan. Ayollar har doim lingvistik savolga ko'proq javob beradilar va javoblar deyarli bir xil iboralarda beriladi, chunki ayollar uchun umumiy so'zlar to'plami har doim hayratlanarli darajada bir xil. Erkaklar lug'at tanlashda ko'proq shaxsiyatni ko'rsatadilar, ayniqsa bu xorijiy til, xususan ingliz tili borasida yaqqol namoyon bo'ladi. Umuman olganda, erkaklar qoliplarni yaratadilar, ayollar esa ularni qunt bilan saqlaydilar.

- Ravon nutqda ayollar ko'pincha olmoshlar, yuklamalar, inkorlar va his-tuyg'ularni qo'yish mumkin bo'lgan boshqa yordamchi so'z turkumlaridan foydalanadilar. Erkaklarning nutqi bevosita tushunchalarni o'zida mujassam etgan otlarga qaratilgan bo'ladi. Ayol mavhum ma'nodagi "erkak" atamalardan ko'ra kundalik so'zlarni afzal ko'radi, lekin keyinchalik maxsus lug'atni (leksikani) o'zlashtirib, undan foydalana oladi. Biroq, bu mavzu bahslidir.

- Taniqli tilshunos V.V.Kolesov yozganidek, "qiyin holatlarda ham ayollar uchun ovoz chiqarib fikr yuritish qulayroq bo'ladi, keyin esa monolog dialogga aylanadi, ko'pincha asta-sekin xorga aylanadi". Muloqotga intilish tufayli ayollarning nutqi so'zlashuv uslubiga yaqinlashadi, bu esa ko'pincha adabiy me'yorlarning qat'iy qonunlarini buzadi.

- Morfologik afzalliklarga kelsak, ayol sifatlarning orttirma shakllarini¹, ifodali iboralarni (naqadar dahshat!), Disfemizmlarni⁶ (halokatga uchragan, aqldan ozishingiz mumkin, bu yerga kel, men seni hozir o'ldiraman; erkaklashuv (maskulinizatsiya) birinchi navbatda nutqda namoyon bo'ladi) ishlatishni yoqtiradi. Nutq jarayonida erkaklar ob'ektiv modallikni ifodalovchi lingvistik vositalarga, ayollar esa sub'ektiv modallikning lingvistik vositalariga (yuklamalar, bog'lovchilar, disfemizmlar, evfemizmlar) ustunlik beradi.

-Amerikalik tadqiqotchilar D.Geyj va N.Benfordning fikricha, ayollar o'z hikoyasini asosiy narsadan emas, balki mayda-chuyda arzimasi detallardan boshlaydi, bu esa ko'pincha suhbatdoshni asabiylashtiradi. Ammo erkaklar, aksincha, o'z hikoyalarini suhbatdosh uchun eng muhim va ahamiyatli his-tuyg'ularsiz hamda "ranglarsiz", bo'rttirish va ma'lumotni buzishsiz boshlaydilar.

Muloqotdagi gender farqlar haqida ko'plab nazariyalar mavjud. Ba'zi nazariyalar tafovutlarni tabiiy yoki tug'ma, boshqalari esa ularni tarbiyalangan yoki o'rganilgan deb

¹ Мартынюк А.П. Речь и пол. Язык. Человек. Время. Харьков: "Основа", 1992 г.

o'rgatadi. Uchinchi toifa nazariyalar esa tinglovchilar bilan gaplashayotganda hech qanday farq yo'qligini va biz hammamiz bir ekanligimizni ta'kidlaydilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. John Dixon. Gender and Communication. Unpublished Master of Arts dissertation. University of Cape Town. 1992, - 101 p.
2. Malts D.N. & Broker R.A. A cultural approach to male and female miscommunication. In J.J. Gumperz (Ed.), Language and social identity. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – P. 196-2163.
3. Pearson J. , Turner L. and Todd-Mancillas W. Gender and Communication. Dubuque, IA: William C. Brown. 1991. - 125 p.
4. Тухтасинов И. М. Лингвокультурологические и гендерные особенности сложных слов в художественном тексте (на материале английского и узбекского языков): Автореф. дисс... канд. филол. наук. — Ташкент, 2011; - 24 б.
5. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. М.: Изд-во «Институт социологии РАН», 1999. – 276 с.
6. Мартынюк А.П. Речь и пол. Язык. Человек. Время. Харьков: «Основа», 1992 г.